

Violeta Orlović-Lovren¹
Beograd, Srbija

Koncept održivog razvoja i doživotnog učenja – dva okvira za jedan pogled na obrazovanje odraslih²

Apstrakt: U radu se razmatraju zajedničke i međuprožimajuće dimenzije dva globalno prihvaćena koncepta – doživotnog učenja i održivog razvoja – i njihove uzajamne relacije sa obrazovanjem odraslih. Elaborira se pristup obrazovanju odraslih koje je mnogo više od mehanizma „promocije” ova dva koncepta; ono je njihov važan sastavni deo. Navode se principi koji bi, u tom kontekstu, trebalo da usmeravaju razvoj obrazovanja odraslih među kojima su: celovitost, jedinstvo prirodnih i društvenih sistema, integralnost, otvorenost i fleksibilnost, participativnost i inovativnost. U radu se posebno naglašava uzajamna dobit od prožetosti obrazovanja odraslih ovim principima i dimenzijama oba koncepta, kao i mogući doprinos ekoloških, pored socijalnih i ekonomskih aspekata njegovom kvalitetu u različitim domenima, uključujući i pripremu andragoškog kadra.

Cljučne reči: obrazovanje odraslih, održivi razvoj, doživotno učenje, održivost.

Uvod

Koncepti održivog razvoja i doživotnog učenja predstavljaju danas globalni, opšteprihvaćen okvir raznovrsnih teorijskih pristupa i istraživačkih poduhvata. Oni su takođe ugrađeni u politike zemalja, čineći osnovu deklaracija i dogovora na nivou međunarodne zajednice. Kroz ove okvire, holistički pogled na svet doživljava još jednom svoju renesansu vraćajući teoretičare, donosiocce odluka i praktičare na iskonsku postavku o nerazdvojjivosti čoveka od socijalnog i prirodnog okruženja i na neophodno sagledavanje celovitosti ovih međudnosa za razumevanje sveta i suočavanje sa budućnošću.

¹ Dr Violeta Orlović-Lovren je samostalni konsultant iz Beograda na projektima u oblasti andragogije, životne sredine i održivog razvoja, lokalnog razvoja i institucionalnog jačanja.

² Rad je deo neobjavljene doktorske teze Violete Orlović-Lovren, *Obrazovanje odraslih i razvoj kapaciteta za održivo upravljanje zaštićenim područjima*, Filozofski fakultet, Beograd, odbranjene 22.12.2011.

Ono u čemu se svi slažu jeste: biti obrazovan čovek danas ni izdaleka nije isto kao pre deset ili više godina. Bitna je suština, doživljaj, razumevanje i posvećenost a ne veći broj informacija. Bitno je iskustvo, ono koje se toliko pominje u modernom konceptu učenja odraslih, ali ne bilo kakvo – već iskustvo značajno za pojedinca, upečatljivo i preneseno na način da dotakne, zaintrigira, pouči, pokrene. Iskustvo dubokog poštovanja za svet oko sebe i poznavanja sebe da bi se odatle krenulo u novo učenje.

Učenje je permanentan proces, jer su promene i potrebe konstantne. Ono je multidimenzionalan proces, jer su sistemi i njihovi odnosi kompleksni i takođe sastavljeni od mnogo delikatnih niti. Davna mudrost o neophodnosti da čovek uči tokom čitavog života i u svim njegovim domenima, ponovo dobija na snazi, kroz oživljavanje i konceptualizovanje ideje doživotnog učenja.

Koliko tehnologija menja mogućnosti saznavanja, toliko se ideja doživotnog učenja pod okriljem održivosti od poznatog „od kolevke pa do groba“ transformiše u proces „od kolevke do kolevke“ (Mc Donough i Braungart, 2002), naglašavajući međugeneracijsko prenošenje ali i učenje od prirode, odnosno njene sposobnosti da obnavlja resurse za dobro daljeg razvoja života, umesto da ih koristi iz vizure kratkoročnog opstanka sopstvene generacije. To, međutim, podrazumeva inovativan pristup obrazovanju i razvoj kompetencija za kritičko učenje. Na praktičnom nivou, to zahteva jasnu i kontinuiranu podršku društva razvoju obrazovanja u svim aspektima i, rečnikom Ora, „ne bilo kakvo obrazovanje“ (2004: 5).

Poruke stručnjaka i autora u različitim oblastima, kreću se od dramatičnih upozorenja da je „civilizacija pred kolapsom“ do gledanja na ovaj razvojni moment kao na šansu da revitalizujemo životnu sredinu i stvorimo svet kakav želimo. Između katastrofičnih i idealističkih scenarija postoji najmanje jedna zajednička tačka – opšte slaganje da je vreme za buđenje i drugačije delovanje.

Ono što je takođe istorijski novo i civilizacijski nezabeleženo, jeste visoka ljudska moć (potpomognuta tehnološkom) da deluje na prirodne sisteme i dobra, time i njihove „sisteme za podršku životu“ („Lyfe support systems“). Za značajan zaokret u ponašanju potrebno je, naravno, dostići nivo razumevanja same održivosti i podrške liderstvu u svim domenima – od političkog do onog u oblasti zaštite i upravljanja životnom sredinom. Brzina i ozbiljnost promena, koje su postale sastavni deo savremenog života, to istovremeno zahtevaju i usložnjavaju. Kako navode autori, mi danas „...menjamo Planetu brže nego što to shvatamo“ (Vitousek, prema Adams, 2006: 7).

Taj proces je dakle nov za čoveka – glavnog aktera promena. Smatra se da on prevazilazi sva dosadašnja istorijska iskustva, prethodno naučene adaptivne odgovore i tokove evolutivne adaptacije (Ibid.). Suočavanje sa novim i nepoznatim jedna je od glavnih karakteristika modernog sveta, odnosno proces za koji

je neophodno ojačati svakog pojedinca. Kako se često navodi, danas uglavnom znamo šta je neodrživo, ali je veliko pitanje da li zaista znamo šta je održivo. Održivost je postala jedna od onih reči koje se toliko ponavljaju a zapravo ne razumeju. U istoriji čovečanstva nema recepta za rešavanje savremenih problema. Oni su jedinstveni i zahtevaju fleksibilnost, inovativnost, otvorenost za prihvatanje grešaka i učenje iz njih. Učenje i razmena znanja dobijaju u tom procesu važno mesto, a ovladavanje obrascima održivog ponašanja čini se jednim od najvažnijih domena u kojima bi trebalo razvijati i unapređivati kompetencije odraslih danas.

Takav pristup promovišu i naporu Ujedinjenih nacija da putem kampanja ojačaju šanse za bolji status obrazovanja i osvešćenje javnosti. „Obrazovanje za sve“, Dekada pismenosti (2002–2012), Milenijumski ciljevi – svi promovišu obrazovanje, ponajviše, međutim, na nivou opismenjavanja i dostizanja rodne ravnopravnosti, dok tek Dekada obrazovanja za održivi razvoj (2005-2014) jasno prepoznaje važnu ulogu obrazovanja odraslih (UNESCO, 2009).

Koncept održivog razvoja i doživotnog učenja čine dakle idealnu podlogu za razvoj obrazovanja koje obuhvata život u svim segmentima i generacijama. U praksi to, međutim, u većini zemalja, još uvek nije slučaj.

Karakter i dimenzije dva koncepta

Kraj XX i početak XXI veka obeleženi su porastom interesovanja za pitanje održivosti i mogućnost razvoja savremenog društva po meri ovog ideala. Tome su nesumnjivo doprineli konkretni i vidljivi efekti viševekovnog „neodrživog“ ponašanja, te sazrevanje potrebe za radikalnom promenom prakse u svim domenima, pre svega u oblasti ekonomije, ali i delovanju, svuda sporih, mehanizama političkog odlučivanja i vlasti.

Nakon dve revolucije sa kojima je naša civilizacija bila suočena – poljoprivrednom i industrijskom – sada smo, smatraju autori poznate knjige „Granice rasta“, pred trećom – revolucijom održivosti. Prethodne dve su donele neslućene promene – od novog koncepta vlasništva zemlje, statusa i imovine – do ranije nezamislivog razvoja mašina i tehnologije. Obe, međutim, nisu donele samo dobro čovečanstvu – te se to ne može očekivati ni od budućeg. Pred nama nema priručnika za revoluciju održivosti. Zato valja pokušavati, učiti, učiniti informaciju kvalitetnom i dostupnom i razvijati inovativnost (Meadows, Randers i Meadows, 2004).

Slajući se sa autorima koji vide učenje kao preduslov uspešnosti ovog procesa i njegov nerazdvojjivi sastavni deo, ostaje pitanje da li su promene zaista moguće u okruženju čiji je poredak zasnovan na istim ekonomskim principima i daljem produkovanju socijalne nejednakosti u svetu. „Novi pristup“, „novi je-

zik”, „nova filozofija” i slične sintagme putem kojih autori pozivaju na promene, nemogući su bez „nove ekonomije” koja će znatno odrediti i „novu jednakost”.

Razmatrajući pitanja doživotnog učenja i održivog razvoja, autori takođe govore o srodnosti ovih koncepata u globalnopolitičkom smislu, prepoznajući sledeće zajedničke dimenzije:

1. Oba koncepta danas su ugrađena u ciljeve globalne politike, u eri u kojoj čovečanstvo ima tehnološku moć i predstavlja potencijalnu opasnost za prirodno okruženje, istovremeno suočeno sa rizikom i neizvesnošću budućih odgovora prirode na delovanje ljudi.
2. Oba koncepta se predstavljaju i kao instrumenti politike, usmerene ka poboljšanju ekonomske konkurentnosti na nacionalnom i korporativnom nivou.
3. Oba koncepta su prerasla u slogane čija se suština ne razume ili neadekvatno objašnjava, odnosno, koji nisu dobra osnova za promenu pristupa i adekvatnu primenu.
4. Oba koncepta se opažaju kao previše opšti, koji se teško mogu operacionalizovati samo kroz akcije vlada (Scott i Gough, 2003: 3).

Intenzivno bavljenje stručne i naučne javnosti pitanjem ideje i koncepta održivosti rezultira obiljem definicija, koje i dalje šire umesto da sužavaju značenje ovog pojma ka njegovoj operacionalizaciji, kako u globalnoj politici tako i u svakodnevnoj praksi zemalja. Ovakvo stanje ima direktne i višestruke implikacije na pristup i programe obrazovanja za održivost.

Nakon upotrebe ovog termina u prvim poznatim međunarodnim dokumentima, kakvi su Svetska strategija zaštite i „Naša zajednička budućnost” – Izveštaj Bruntlandove komisije, raste broj tumačenja i određenja, a sa tim i teškoće u razumevanju koncepta održivog razvoja. Prva, danas najpoznatija definicija, objavljena u pominjanom „Brundtland izveštaju”, 1987. godine, određuje održivi razvoj kao proces zadovoljavanja potreba sadašnjih generacija ne dovodeći u pitanje mogućnost budućih generacija da takođe zadovolje svoje potrebe. Uprkos kritikama koje se danas upućuju ovom određenju, ono se smatra istorijski veoma vrednim iz aspekta skretanja pažnje na vezu između ekonomskog rasta i ugrožavanja životne sredine, s jedne – i neophodnosti ekonomskog razvoja za prevazilaženje problema siromaštva – s druge strane (Adams, 2006).

Brojne kritike ukazuju na kontradiktornost utoliko što je razvoj po sebi dinamička kategorija, podrazumevajući stalnu promenu, dok se „održivo, održavati” često shvata kao očuvanje postojećeg statusa, što bi, posebno ako je on nezadovoljavajući, moglo da znači i održavanje stagnacije (prema: Keiner, 2004). Kritikama ovog shvatanja održivosti, pored ukazivanja na širinu i neodređenost,

autorima se zamera i gledanje na stvari sa isključivo humanog aspekta – ne uvažavajući potrebe ostalih žitelja Planete i neophodnost integralnog posmatranja čoveka i njegovog ukupnog okruženja. Takođe, nejasno je i na koje se potrebe ljudi ovde zaista misli, smatraju drugi. Kritike upotrebe ovog termina zapravo zadiru u postavke samog koncepta: korišćenje imenice razvoj, koja se može razumeti i kao „rast”, dakle i ekonomski rast, u sintagmi „održivi razvoj”, može, smatra se, navesti na zaključak da je svaki razvoj, pa i ekonomski rast modernog društva, posebno dominantni zapadni model, dobar i poželjan.

U nastojanju da pronađu adekvatniji termin, ako ne i bolja konceptualna rešenja – autori se odlučuju za termine kakvi su „održivost” („Sustainability”), „održivo društvo” („Sustainable society”), „održivi svet” („Sustainable World”) i sl. Takođe, aludirajući na ugao posmatranja problema, neki se odlučuju za termine ekološka, odnosno ekonomska ili socijalna održivost. Slično, termin ekološka održivost koristi se da se naglasi ključni značaj prirodnih resursa i ekoloških sistema čije očuvanje je prioritetno za održavanje života. U šumi različitih terminoloških rešenja, od koristi je vratiti se na stratešku ravan i, kako autori Skot i Goh (2003) s pravom predlažu, posmatrati *održivost kao cilj* ka kome se teži, a *održivi razvoj kao proces* koji bi trebalo da vodi njegovom ostvarenju.

Analitičari se danas uglavnom slažu da su ideja i koncept održivosti tako široko prihvaćeni upravo zato što dozvoljavaju širinu u definisanju i raznovrsne pristupe unutar nje. Tako rastegljiv koncept, međutim, obuhvata veoma različite, često suprotstavljene, ideje i otežava praktičnu primenu. „Ideja održivog razvoja“, upozoravaju autori, „...može povezati ljude, ali im ne mora pomoći da se slože oko zajedničkih ciljeva. Podrazumevajući svašta, održivi razvoj često na kraju može značiti ništa“ (Adams, 2006: 3).

Polazeći od shvatanja održivosti kao širokog ali još uvek najprihvatljivijeg cilja modernog društva, smatramo da je njegova operacionalizacija moguća pre svega uz poštovanje sledećih postavki: čovek i priroda su deo jedinstvenog sistema i samo u međusobnom odnosu se mogu razumeti; isključivo ekološki ili ekonomski, odnosno bilo kakav monodisciplinarni pristup može znatno otežati ovo razumevanje; svi domeni života su međusobno isprepleteni i neophodno ih je posmatrati u integrisanom sistemu; primena jednog recepta razvoja za međusobno veoma različite sredine dalje produkuje nejednakost; sistemski pristup sa svojim dinamičnim i nejednolinijskim modelima predstavlja najprimereniji okvir za razumevanje složenog sveta i korišćenje potencijala koje učenje u tom procesu može da ima. Ozbiljno restrukturiranje sistema zahteva potencijal za razumevanje informacija i procesa, koji se razvija učenjem paralelno sa strukturnim promenama i adekvatnom podrškom svih segmenata društva.

Harmonizovanje stručnih i društvenih napora na ovom, kao i bilo kom drugom planu, nezamislivo je bez pažljivog razumevanja koncepata, uviđanja zajedničkih tačaka i potencijala čijim se „stavljanjem u pogon” mogu dobiti znatno bolji rezultati i proces koraćanja ka održivosti putem učenja učiniti znatno efikasnijim.

Tabela 1: Dimenzije koncepta doživotnog učenja i održivog razvoja – uporedni pregled

Dimenzija	Doživotno učenje	Održivi razvoj
Jednakost	Pravo svih na dostupnost obrazovanju i razvoj kapaciteta	Ostvarenje ljudskih prava i šansi za ravnomeran razvoj
Kontinuitet	Učenje kao konstanta i orijentacija ka budućnosti uz uvažavanje prošlosti, kontinuitet u smislu stabilnosti stečenih kapaciteta i diskontinuitet u smislu prihvatanja promena	Prošlost je tačka na kontinuumu a planiranje razvoja orijentisano ka budućnosti; prošlost, sadašnjost i budućnost su tačke jednog kontinuumu a promene stalne
Promena	Razvoj kapaciteta za suočavanje sa promenama i upravljanje njima jedan je od glavnih zadataka obrazovanja i ciljeva učenja	Moderno društvo je dinamično i jedna od važnih komponenti održivosti je predviđanje i upravljanje promenama; neophodna je promena pristupa u tumačenju i definisanju održivosti
Intergeneracijski pristup	Uvažavanje tradicionalnih znanja i razmena među generacijama u procesu učenja kao aspekt kvaliteta ovog procesa	Sadašnje generacije bi trebalo da usmeravaju razvoj ka korišćenju resursa na način da ne ugroze već poboljšaju mogućnosti zadovoljavanja potreba budućih generacija
Zajednica (globalno i lokalno)	Uvažavanje karakteristika i potreba zajednice u razvoju kurikuluma i definisanju ciljeva i metoda učenja, imajući u vidu svetske trendove i potrebe razvoja	Uvažavanje potreba lokalne zajednice u definisanju ciljeva razvoja i uključenost lokalnih aktera u odlučivanje, u kontekstu nacionalnih i globalnih problema i potreba
Odgovornost	Preuzimanje aktivne uloge i odgovornosti za razvoj sopstvenih kapaciteta, karijere i učešće u društvu	Odgovoran odnos prema okruženju, resursima i budućim generacijama
Interdisciplinarni i intersektorski pristup	Učenje je proces integrisanja i ne bi trebalo da bude striktno podeljeno na predmete i oblasti; saradnja institucija, društvenih sektora i naučnih oblasti je neophodna za kvalitetno obrazovanje	U projektovanju razvoja je neophodno obuhvatiti ekonomske, socijalne i ekološke aspekte; njihovo prožimanje je ključ održivosti a saradnja svih sektora neophodna za uspeh
Diverzitet	Poštovanje kulturne, rodne, generacijske i svake druge različitosti u obezbeđenju dostupnosti i planiranju sadržaja kao i izboru metoda učenja	Poštovanje biološke, kulturne i socio-ekonomske raznovrsnosti kao predušlov očuvanja resursa i uravnoteženog razvoja

U prethodnoj tabeli predstavljene su neke od glavnih dimenzija i njihovo značenje u konceptu doživotnog učenja i održivog razvoja. Očigledna srodnost i kompatibilnost, razume se, nisu slučajne i odražavaju globalne trendove društva – pre svega međunarodnih političkih dogovora, a zatim i stručnih konvencija pretočenih u pominjana dokumenta i preporuke. To takođe govori o nerazdvojivoj povezanosti obrazovanja i učenja sa individualnim, socijalnim i ukupnim razvojem.

Korišćenje iskustava u tumačenju i oživljavanju dimenzija jednog u okviru drugog koncepta, može otvoriti nove šanse i prostor za održivost zasnovanu na kvalitetnom učenju, prirodnim i ljudskim resursima. Tako, na primer, integrisano gledanje na ekonomsku, ekološku i socijalnu stranu života, godinama razvijano ponajviše u ekološkim krugovima, nosi bogat potencijal za pospešivanje tematskog planiranja nastavnih sadržaja na bilo kom nivou obrazovanja. Istovremeno, bolje tematsko planiranje može obezbediti još bolje razumevanje i sprovođenje u praksu principa integrisanog poimanja sveta i upravljanja – od strane različitih generacija i u različitim oblastima.

Ka obrazovanju odraslih za održivo društvo koje uči

Trendovi u razvoju obrazovanja odraslih u poslednjim decenijama XX i prvim XXI veka, reflektuju poimanja konceptata održivog razvoja i doživotnog učenja – kako na teorijskom, tako i na praktičnom planu. Aktuelna promišljanja stvarnosti i uloge pojedinca u rešavanju globalnih i lokalnih problema dovode do novih uvida, šireći opseg interesovanja andragoške javnosti. Preispitivanja i redefinisavanja kako koncepcije doživotnog učenja, tako i koncepta održivog razvoja, bacaju novo svetlo na ulogu obrazovanja odraslih, kome se pridaje značaj ne samo za razvoj – već i opstanak – modernog društva.

Obrazovanje odraslih ima ključnu ulogu u nastanku i razvoju koncepcije doživotnog učenja. Naglašavajući njegov značaj u tom kontekstu, autori smatraju da je za pojavu koncepta možda i isključivo zaslužno obrazovanje odraslih, „...jer školovanju dece i omladine samo po sebi nije potrebno nikakvo produženje” (Jelenc, 2007: 116). Naravno, argumenti u prilog tezi o ovakvoj ulozi obrazovanja odraslih su brojni i sastoje se suštinski u odgovoru na promene i potrebe stalnog otkrivanja, sticanja znanja i veština i kompetentnog suočavanja sa neizvesnom budućnošću. Više nego ikada, ove potrebe su deo života modernog čoveka, a njihovo zadovoljavanje višestruko i uzajamno povezano sa razvijenošću teorije i prakse obrazovanja odraslih.

Uprkos takvoj ulozi, ne može se reći da je obrazovanje odraslih uspelo da zauzme ravnopravan položaj u odnosu na obrazovanje dece i mladih. Jedna od ideja koje definišu ovaj koncept – o integraciji svih nivoa i područja obrazovanja vođenoj principom doživotnog učenja – samim tim biva dovedena u pitanje.

Uticaji produktivizma na obrazovni pristup i politiku, ogledaju se i u zapostavljanju potreba odraslih (kao polaznika) pred interesima ekonomije, što dalje potencira ciljeve poput 'zapošljivosti' na račun neekonomskih, a „... stručnom obrazovanju pridaje suženi značaj obuke za ekonomski rast i razvoj radnih veština, preteći da naruši balans između ovog i obrazovanja za lični i građanski razvoj i održivost” (Fien, Maclean i Park, 2008: 118).

Veza između svih aspekata obrazovanja i života je nesumnjiva i svako njeno previđanje nas udaljava od suštinske postavke koncepcije doživotnog učenja, po kojoj reč nije samo o celoživotnom, već i o sveživotnom sticanju znanja, veština i iskustava. Opšta povezanost svih domena života kao izvora za učenje pa samim tim i neophodna interdisciplinarnost i intersektorski razvoj, takođe su jedna od ključnih postavki koncepta održivosti. Pitanje stalnih promena i potreba za odgovorom na globalne izazove i zalaganje za interdisciplinarni i holistički pristup u integraciji znanja u procesu učenja na svim nivoima – kao ključna u koncepciji održivosti – u direktnoj su sprezi sa celoživotnošću (life long) i sveživotnošću (life wide) kao principima za koje se zalaže koncepcija doživotnog učenja.

Imamo li u vidu takođe zahtev autora – sa kojim se slažemo – da bi obrazovanje odraslih u celini, a posebno u oblasti životne sredine, trebalo da bude ukorenjeno u život – u smislu oslanjanja na realne potrebe, iskustvo i neposredno socijalno i prirodno okruženje – čini se da imamo još jedan jak argument u prilog tome da princip sveživotnosti i celoživotnosti pripadaju koncepciji održivosti koliko i doživotnog učenja. Primenjeno na učenje i obrazovanje usmereno ka očuvanju i zaštiti životne sredine, ove bismo principe zajedno mogli označiti jednom rečju – *životnost* – podrazumevajući i kontinuitet i totalitet (raznovrsnost i sveukupnost) sticanja iskustava, veština i znanja.

Životnost se, po našem mišljenju, odnosi makar na još jedan aspekt, posebno važan u domenu obrazovanja za zaštitu i unapređenje životne sredine. Reč je o korišćenju pozitivnog pristupa, koji slavi mogućnosti, a ne samo propisuje zabrane, odnosno zalaže se za inovativno ulaganje u dugoročni razvoj pojedinaca i društva, a ne samo za redukciju zagađenja uz projekciju mračne budućnosti sa mogućim katastrofalnim ishodima.

Takvo, životno, učenje i obrazovanje odraslih podrazumeva da je pojedinac sastavni deo prirode, a ne izolovani, inferiorni ili nadmoćni činilac razvoja. Takođe, uključuje stav o kolektivitetu – dakle neophodnoj participaciji, zajedništvu i povezivanju pojedinaca međusobno, sa svojim zajednicama i pripadnicima

drugih sredina sa kojima prepoznaju zajedničke interese. Kao što je pojedinac u stalnoj interakciji sa prirodnim i socijalnim okruženjem, tako se participacija posmatra u smislu učešća u procesu učenja u svim oblicima i na svim nivoima, a interakcija očekuje kao deo tog procesa i odnosa na relaciji onaj koji vodi – onaj koji učestvuje u procesu.

Promena paradigme koja se zahteva u oblasti održivog razvoja na putu ka održivosti – neophodna je takođe na planu doživotnog obrazovanja i učenja – ka društvu koje uči. Opšte slaganje o imperativu održivog razvoja postiže se već decenijama među zagovornicima ovog koncepta, ekolozima i aktivistima pre svega – isto kao što se u deklaracijama i naučnim radovima postiže konsenzus o neophodnosti ostvarenja jednakosti, dostupnosti i mogućnosti za doživotno učenje najpre u stručnim krugovima. Time se i dalje „propoveda već preobraćenima”. Razvoj kapaciteta za održivi razvoj i kompetencija za doživotno učenje nisu samo stvar obrazovanja i učenja i institucija koje se bave njima, a posebno ne isključivo stvar volje pojedinca.

Stav da je neophodno modernizovati i reformisati sve segmente obrazovanja i učenja tokom čitavog života, jer ono ima nezamenjivu ulogu u pružanju adekvatnog odgovora svetskim izazovima – otvara znatan prostor za postavljanje obrazovanja odraslih u vrh prioriteta politika svake zemlje, orijentisane ka održivosti.

Takođe, izlazak ekološkog aspekta razvoja iz marginalizovanog položaja i zasnivanje strateških odluka na poznavanju i poštovanju ovih dimenzija, doprinelo bi i boljem statusu obrazovanja odraslih i njegovom širem obuhvatu dimenzija kvaliteta života, kriterijuma srećne i ostvarene budućnosti za sve. Dakle, njegovoj *životnosti i održivosti*.

Razvoj i negovanje pristupa obrazovanju odraslih, koje pretenduje da bude održivo i vodi društvu koje uči, neophodno je, prema tome, zasnovati na sledećim principima: *celovitost* – ne samo u smislu promocije holističkog poimanja sveta, već celovitosti bića svih aktera u procesu i neophodnosti delovanja na „glavu, srce i ruke“ (Timpson et al., 2006); *jedinstvo prirodnih i društvenih sistema*, odnosno ljudi i prirode; *integrisanost* – učenja u sve oblasti života i svih relevantnih iskustava iz života u proces učenja, kao i integracije formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja; *otvorenost i fleksibilnost* – prema promenama, usklađivanju sa potrebama vremena i prostora, primeni metoda i oblika rada; *participativnost* – ne samo u smislu dostupnosti i podsticaja ljudi za participaciju, već za iskazivanje potreba i ravnopravno učešće u dizajniranju programa obrazovanja; *autentičnost* – poštovanje izvornih karakteristika i potreba čoveka, tradicionalnih znanja i metoda, osobenosti naroda, sredina i zajednica, kulturne i prirodne raznovrsnosti;

inovativnost – otvaranje prostora za alternativna rešenja, traganje, unapređenje i korišćenje modernih tehnoloških sredstava u procesu.

Izbor sadržaja – u neposrednoj vezi sa (sve)životnošću obrazovanja odraslih, neophodno je zasnivati na principu interdisciplinarnosti, odnosno horizontalnoj i vertikalnoj prožetosti postavkama sistemskog, dinamičkog pristupa i integralnog tumačenja fenomena, bez obzira na to o kojoj se užoj oblasti radi. Fragmentisanost sadržaja, podela na predmete ili strogo „stručno“ i „opšte“ obrazovanje ne odgovara suštinskim karakteristikama modernog društva. U planiranju, programiranju i realizaciji obrazovanja valjalo bi prevazići granice samo jedne ustanove, odnosno jedne tematske oblasti, što autori podrazumevaju pod konceptom tzv. „ekološkog meta učenja“ (Scott i Gough, 2003: 34).

Usmereno ka delovanju na kritičke sposobnosti i refleksiju ljudi nad pojavama, procesima i rešenjima, učenje kao individualni i kolektivni proces mora obezbediti tome primeren pristup i metode. „Kao održivost, i učenje bi moralo da se zasniva na kritičkoj refleksiji, dijalogu i životnim vrednostima“ (Summer, 2003: 44). Da bi se razvila „sklonost ka učenju“ (learning mindset), odnosno „spremnost da se shvati i preduzme život kao učenje“ (John Foster, prema Ibid.), neophodno je negovanje „predispozicije za mišljenje i kritičku refleksiju nad životnim iskustvima“ (Blewitt, 2006), putem adekvatno postavljenog obrazovanja. Takođe, odraslom je neophodno pomoći da nauči kako da uči i prenosi znanje u druge kontekste, postavljajući se prema njima kritički.

Kvalitetno obrazovanje onih koji podučavaju ili olakšavaju proces učenja i obrazovanja odraslih, uključujući i obuhvat ekoloških i pitanja održivosti programom pripreme i usavršavanja andragošskog kadra, od presudne je važnosti za dalji kvalitet obrazovanja odraslih i preduslov da ono od transmisivnog sve više evoluira ka transformativnom, odnosno od fragmentisanog – ka životnom i održivom.

Zaključak

Koncept održivog razvoja i doživotnog učenja, imaju, kako smo videli, brojne zajedničke dimenzije. Oni vode jednom opštem cilju – ostvarenju društva održivosti, a ono podrazumeva društvo koje uči. Visok nivo slaganja međunarodne zajednice sa ovim ciljevima i programima zadržava se međutim na generalnom i globalnom nivou. Podaci o ostvarenju milenijumskih ciljeva i nivoa participacije u doživotnom učenju nisu ohrabrujući, a sve su jači glasovi koji se zalažu za promenu paradigme, pristupa i jezika, kako bi se stvorila dobra i podsticajna osnova za reformu obrazovanja i reviziju ciljeva i metoda razvoja društva u svim segmentima.

Dotatne barijere za primenu jedne i druge koncepcije unose i brojni stručnjaci i istraživači koji doživotno učenje kao i održivi razvoj i njihove ciljeve definišu baveći se samo pojedinim dimenzijama. Nedostatak operacionalizacije generalnih koncepata usko je povezan sa ovim neujednačenim pristupima. U međunarodnoj politici i praksi, isti globalni ciljevi postavljaju se za veoma različite sredine a odnosi moći u svetu zadržavaju podele na razvijene i nerazvijene. Siromašni postaju sve siromašniji, a bogati sve bogatiji dok je dostupnost učenju i razvoju na strani ovih drugih.

Proces globalizacije se danas ne zasniva toliko na eksploataciji tuđih resursa i sirovina, koliko na ljudskom kapitalu i znanju. To podrazumeva uvažavanje tradicionalnih koliko i modernih tehnoloških znanja i ulaganje u ljudske kapacitete i odgovornost prema životnoj sredini u kojoj se i sa kojom živi. Društvena korporativna odgovornost, odgovorno građanstvo i „zeleno” ponašanje, samo su neki od koncepata čija zajednička odrednica bi trebalo da bude osvešćena odgovornost, a ne novo sjajno pakovanje za stare obrasce ponašanja.

Obrazovanje za održivost ne podrazumeva samo učenje o ekološkim, ekonomskim i socijalnim problemima, već svako sticanje i unapređenje kompetentnosti koje se zasniva na integrisanim sadržajima i pruža mogućnost za kritičnost i inovaciju kao odgovore na svetske izazove, odnosno, kao mehanizme napretka. Obrazovanje uopšte, a obrazovanje odraslih posebno, ne može zauvek ostati samo instrument „promocije” doživotnog učenja i održivog razvoja. Vreme je za stratešku, sistemsku reformulaciju ciljeva i puteva kojima će obrazovanje odraslih postati jedan od glavnih mehanizama primene ovih koncepata. U tom pravcu, neophodno je da države prihvate da obrazovanje odraslih zavređuje ravnopravan status u odnosu na ostale segmente sistema i uz pomoć stručnjaka krenu u prevazilaženje slabosti u svojoj obrazovnoj politici. Paralelno sa tim, pred stručnjacima na polju andragogije, nalazi se široko polje istraživanja i rada na prožimanju obrazovanja odraslih principima održivog razvoja koliko i doživotnog učenja – u pogledu pristupa, sadržaja, metoda kao i zalaganja za kvalitetnu profesionalnu pripremu i dostojan status pripadnika svoje profesije. To nije samo preduslov za razvoj obrazovanja odraslih – već društva budućnosti, ukoliko zaista teži održivosti i veruje u snagu učenja.

Literatura

- ADAMS, M.W. (2006). *The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century*. Gland: IUCN.
- BLEWITT, J. (2006). *The Ecology of Learning: sustainability, lifelong learning and everyday life*. London: Earthscan.

- FIEN, J., MACLEAN, R. & PARK, M.G. (Eds.) (2009). *Work, Learning and Sustainable Development: Opportunities and Challenges, Volume 8*. UNESCO-UNEWOC.
- GLOBAL REPORT ON ADULT LEARNING AND EDUCATION (GRALE) (2009). Hamburg: Unesco Institute for Lifelong Learning. Preuzeto sa <http://www.unesco.org/en/confintea-vi/grale/>.
- JELENC, Z. (2007). Interferencija obrazovanja odraslih i doživotnog učenja. U: Alibabić, Š. (Ed.) *Andragogija na početku trećeg milenijuma*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- KEINER, M. (2004). Re-emphasizing sustainable development: the concept of evolutionability, *Environment, Development and Sustainability*, 6, 379–392.
- MC DONOUGH, W. & BRAUNGART, M. (2002). *Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things*. New York: North Point Press
- MEADOWS, D., RANDERS, J. & MEADOWS, DE. (2004). *Limits to Growth: The 30-Years Update*. US: Chelsea Green.
- ORR, D. (2004). *Earth in Mind*. Washington/Covelo/London: Island Press.
- SCOTT, W. & GOUGH, S. (2003). *Sustainable Development and Learning: Framing the Issues*. London and New York: Routledge Falmer
- SUMMER, J. (2003). Environmental Adult Education and Community Sustainability. U Clover, D.E. & Hill, L.H. (Eds.). *Environmental Adult Education: Ecological Learning, Theory, and Practice for Socioenvironmental Change* (pp. 39–47). San Francisco: Jossey Bass.
- TIMPSON, WILLIAM M., DUNBAR, B., KIMMEL, G., BRUYERE, B., NEWMAN, P. & MIZIA, H. (2006). *147 Practical Tips for Teaching Sustainability: Connecting the Environment, the Economy, and Society*. Madison, Wisconsin: Atwood Publishing.

Violeta Orlović-Lovren³
Belgrade, Serbia

Sustainable Development and Lifelong Learning Conceptions – Two Frames for One View on Adult Education⁴

Abstract: Common and interrelated dimensions of two globally acknowledged conceptions – of lifelong learning and sustainable development - and their mutual relations with adult education, are discussed in this paper. Adult education is approached as an integral segment of both conceptions – rather than just a mechanism for promoting them. The following principles of further development of adult education are identified and suggested by the author: wholeness, unity of natural and social systems, integration, openness, flexibility, authenticity, participation and innovation. Mutual benefit of incorporating principles of both conceptions into adult education development and practice is emphasized, as well as strong potential of environmental, in addition to social and economic aspects for the improvement of different areas, including the quality of professional preparation of adult education staff.

Key words: adult education, sustainable development, lifelong learning, sustainability.

³ Violeta Orlović-Lovren, PhD is an independent consultant on projects in the field of adult education, environment and sustainable development, local development and institutional strengthening.

⁴ The paper is a part of the unpublished doctoral thesis Violeta Orlović-Lovren, *Adult Education and Capacity Development for Sustainable Management of Protected Areas*, Faculty of Philosophy, Belgrade, submitted on December 22nd, 2011.

